(Nro. 220.)

ROZMAITOŚCI.

We Wtorek **Nro 111.** 25. Września 1821.

Uwagi Tomasza Knight Esq. Anglika, nad sposobami otrzymania wczesnych i nowych owoców.

Jakożkolwiek następuiące uwagi, nie doszły ieszcze tey doyrzałości, którey wieloletne doświadczenie użycza, obznaiamiaią iednakże z rozmaitemi ciekawemi doświadczeniami dotąd nie przedsiębranemi, a które się zdaią bydź tak pożyteczne, iż badaiący miłośnicy ogrodnictwa z chęcią póydą za nadarzaiącemi się śladami dociekań.

Natura, podała człowiekowi sposoby do otrzymania rzeczy uprzyiemniaiących życie iego, owszem i ku zbytkowi służyć mogących, lubo takich sama nie utworzyła. Rozrzuciła wszędzie surowe płody; zostawuiąc ich wyrabianie i wydoskonalanie zgłębianiu i pilney pracy człowieka. Każda roślina i każde źwierze, ze względu użyteczności ku iakiey ludziom służą, zdolne są do nieskończonych zmian i doskonałości. Odmiany są skutkiem pielęgnowania, tak w zwierzęcem iak roślinnem świecie, i iak w iednem, tak w drugiem, zawsze mniey więcey dziedziczą charakter swoich rodziców. Nie masz ogrodnika, któryby o tem nie wiedział, że każdy owocu rodzay w wyborney ziemi i położeniu troskliwie pielęgnowany, do naywyższego stopnia doskonałości sposobny. Dla tego chcąc ulepszać owoce, pierwszy wzgląd mieć należy na wybór dogodney ziemi i stosowney mieyscowości, nic też nie zaniedbywać co tylko ku ulepszeniu zaszczepiać się maiących owoców posłużyć może. Należyta baczność na te warunki we wszystkich zdarzeniach prawie wszystko zawierać będzie, co potrzebnem iest do uzyskania nowych owoców, iednakiey z pierwiastkowemi ceny. Lecz stuczny ogrodnik, któremu rośliny do zimnego i niestatecznego klimatu zastosować przychodzi, ma wiele trudności zwyciężać. Natura atoli przepisała po części gościniec, którym iść wypada; a kto nim piluie i cierpliwie dąży, nie znaydzie trudności, którychby nie usunął lub nie pokonał.

Gdyby kto dwie latorości winney macicy, lub szczepy innego iakiego drzewa iednakiey własności, albo też zrazy w różnych po sobie następuiących roku porach, pod bardzo odmiennym klimatem zaszczepił, n. p. iedną na brzegach Renu, drugą nad Nilem, zapewneby natura każdey, zostosowała się zwolna do klimatu w którem zaszczepiona; a gdyby następnie, w początku wiosny obie, pod strefą podobną Włoskiey zostały przesadzone, toby ta, co nawykła do zimnego klimatu natychmiast rosła, gdy przeciwnie owa, do ciepłego przyzwyczaiona ieszczeby zupełnie stała obumarła. Toż samo dzieie się w trybhuzach Angielskich; i tu roślina na wolnem powietrzu chowana, w Grudniu sporo rośnie, gdy druga, tegoż rodzaiu owszem z tegoż krzewu pierwiastkowego wzięta, lecz przy piecu utrzymywana, bez życia stoi. To więc wyiaśnia, że żywotne siły w roślinach do zimnego klimatu wezwyczaionych, prędzey się do działalności porszać daią, iak w owych z pod ciepłey strefy; albo innemi słowy, że rośliny z kraiów zimnych naydrażliwszemi się okazuią; a gdy każdy przymiot w roślinach staie się dziedzicznym, ieżeli pierwiastkowe onego przyczyny działać nie przestaią, wynika z tąd, że w zarodzie ich nasienia ciągłe iest usiłowanie do każdey strefy nieba stosować sie, pod którą się z przypadku lub sztuki przenoszą.

Lecz wpływ klimatu na roślin naturę mniey zależy do połączoney *) ilości ciepła pod iakim bądź klimatem, iak od części tegoż ciepła w różnych porach roku. Połączona temperatura Anglii i tych kraiów Rossyi, które pod tąż samą paralellą szerokości leżą, nie zdaie się bydz dużo odmienną; w Rossyi lato niezwyczaynie gorące, zima zaś zbytecznie zimna, a przechody z iedney pory roku w

*) Albo średniey temperatury iakiego kraiu, to iest z połączenia ciepla całego lata, z zimnem całey zimy, i wyrachowaney.

drugą, sa nagłe i gwałtowne. Z wiosny działa gorąco nagle w wielkich stopniach na rośliny, które długo w wielkiem zimnie zostawały i w których drażliwość (*Erregbarkeit*) długi czas prawie nieczynną była, dla tego i postępy wegetacyi są niezmiernie szybkie. W Anglii zaś wiosna zwolna i nieregularnie postępnie, a ciepło w miernych i. z. wolna wzrastaiących gradusach działa na rośliny, w których siły żywotne ledwie czas iakiś upłynioney zimy stały bezczynne. Dzikiey iabłoni (Crab) obadwa wspomnione kraie, są, że się tak wyrażę, oyczyzną i w iednakim sposobie ze swoią naturą do obu kraiow przywyka. Sybirski rodzay mieszany (*Varictaet*) przewieziony do Anglii, zatrzymuie swoie właściwości, rozszerza liść, kwitnie na pierwsze zbliżenie się wiosny, i rośnie sporo w tey temperaturze, w której Angielska dzika iabłoń, ledwie życia znaki daie; a owoce Sybirskie dochodzą wcześnie tego stopnia doyrzałości, nawet w nieprzyiazney porze roku, do iakiego nie dochodzi nigdy albo rzadko, dzikie iabłko Anglii. Podobne przyczyny rodzą podobne skutki w właściwościach uprawianych rocznych roślin; lecz te zdaią się nayprędzey przybierać skłonność do doyrzewania w ciepłem klimacie; w mocy to bowiem ogrodnika wrzucić w ziemie, nasienie o każdey roku porze, a roślina doydzie nayprędzey doyrzałości, gdzie klima i grunt naylepsze. Tak doświadcza zawsze Szkocki rolnik, że ięczmień z piasczystego gróntu ciepłych okolic Anglii, na zimnych Szkocyi wzgórzach posiany, prędzey doyrzewa, iak gdy sieie nasienie takiego ięczmienia, który od lat kilku rok po rok, pod zimnem niebem Szkocyi, doyrzewał; a P. Knight uważył, że pszenica na nieco gorzystem i zimnem gróncie posiana, wcześniey doyrzewa, ieżeli nasienia używa z ciepłey okolicy i piasczystego gróntu o mil kilka odległego, iak gdy siał nasienie z bliskiego sąsiedztwa.

Korzyści z wczesney dozrzałości dla ogrodnika wynikaiące, zwróciły uwagę Pana Knight na uprawę i pielęgnowanie naywczesnieyszych gatunków mieszanych (*Varictaet*) roślin, nam do iedzenia służących, lecz doswiadczył, iż gdzie szło o udoskonalenie roślin, częściey ono było skutkiem przypadku iak planowe pielęgnowania, dla tego przestawał na wyborze i uprawianiu tych roślin, które skłonność do nayrychleyszey doyrzałości okazнią, albo też z przypadku się nadarzaią, bez badania przyczyn wczesnego doyrzewania; mało też zadawał sobie pracy, lepsze przemiany tych owoców wyprowadzać, które się z zwyczaynego siewu nis rodzą, albo ieżeli się rodzą, długiego czasu potrzeba, zaczem można uyrzeć plon swoiey pracy.

Proby przez niego przedsiębrane, w celu otrzymania wczesnych przemian (*Varietaeten*) i owoców, są zapewne pierwszemi w Anglii, a lubo rezultaty tychże nie są dostateczne do wyiaśnienia prawdy iego twierdzenia (*hypotezy*) albo do nadania pierwszeństwa iego postępowaniu, zdolne są przecież pobudzić, do dalszych doświadczeń. Pierwszy rodzay drzewa, którego doświadczał była iabłoń. Kilka młodych drzew odmiennych tego owocu, które rozkrzewić chciał, rozciągnął na murze ku południowi obróconym, aż pączki popuszczały, w których się kwiat znaydował. Następuiącey zimy odwiązał gałęzie od muru i w takiem ie oddaleniu od muru ułożył, iakiego giętkość pni dozwalała; w takiem położeniu zostawały, aż ich kwiat następuiącey wiosny był narażony na niebezpieczeństwo. W tedy ściągnął gałęzie do muru, gdzie każdy kwiat, który przy murze zostawił, w krótce się rozwinął i owoc wydał. Ten w kilka miesiący doszedł naydoskonalszey doyrzałości, a owoce tego nasiona wydały rośliny, których owoce nie równie wcześniey, iak innych drzew które ón, o tymże czasie, z nasienia tegoż owocu w ogrodzie wzrastaiącego pielęgnował, doyrzewały. Przy tem doświadczeniu przedsiębrał owocowanie (*faecundatio*) kwiatu każdey przemiany (*Varietaet*) proszkiem innego rodzaiu *) a wegetacyia, iak się mu zdaie, takiem postępowaniem, w tem i podobnych wielu doświadczeniach była silnieysza i rozkosznieysza, lecz nie ma ón powodów wierzenia, aby tak urosłych roślin owoce wcześniey doyrzewały, iak owoce roslin zwyczaynem sposobem pielęgnowanych. Dla tego mniema, iż wczesne doyrzewanie wyżopisanych owoców, przypisywać należy tey drugiey szczególney okoliczności, która miała wpływ na doyrzewanie owocu i nasienia, z którego rosły. Takim pielęgnowaniem, zyskiwał wielorakie przemiany (*Viristacten*) z tych wielu dałoby się

---

*) Odtąd iak, Kölreuter odkrył rożnice rodzaiów w roślinach, często probowano, części rodzaiu żeńskiego iedney rosliny, proszkiem nasienia mę.kiego upładniać, przez co tworzyły się bękarty, z roślin róźnego byle nie zbyt niezgodnego rodzaiu. Lecz w takim razie wypada roślinę czyli kwiatek, który innego nasienia proszkiem upładniać się ma, pozbawić naczynia do mężkiego nasienia usposobionego, gdyżby się inaczey nasiona mieszały.

może na soki wytłaczać, i możeby się na wolnem i zimnem mieyscu udawały. Tak urosłe pnie zdaią się odpowiadać zupełnie celowi doswiadczenia, i posiadaią własnoś nadzwyczaynie silnego i rozkosznego wzrastania. Roczne niektóre szczepy z świeżo okulizowanych drzew tego chowu, na grunie wcale nie żyznym, urosły nad pół siodmy stopy, a kwiat ich zdaie się zdolnym wytrzymać bez uszkody naynieprzyiaźnieysze powietrza zmiany. We wszystkich doświadszeniach, dziedziczyły, iedne nowe przemiany (*Varietaeten*) charakter męzkiego, drugie żeńskiego nasienia w naywyższem stopniu; a od niektórych przemian owocow (mianowicie ze złotego iabłka Pippin) nabywał lepsze przemiany (kopie) wsypuiąc proszek płodności w kwiat innego iabłka, iak gdy ich własne nasienie niemieszane zasiewał. Nowa przemiana (*Varietaeten*) Dowrton Pippin, takim sposobem z proszku złotego Pipin otrzymana, stanowiła bardzo słabą probę; ponieważ roku pora i mieyscowość w którey owoc doyrzewał, były bardzo zimne i każdy liść od robactwa ztoczony. Przyiaźnieysze okoliczności, każą się spodziewać lepszych rezultatow.

(Dokończenie nastąpi.)

C. K. Przywileia na wynalazki w kraiach Monarchii Austryiackiey poczynione.

Nayiaśnieyszy Pan raczył następuiącym osobom na ich wynalazki, odkrycia lub poprawy za nowe podane nadadź pod prawnemi warunkami przywileia wyłączney swobody na całą Monarchiię rozciągaiące się mianowicie:

Naywyższą uchwałą z dnia 4go Lipca Fryderykowi Lafite chemikowi i Destyllatorowi, tudzież Karolowi Konigshffer, właścicielowi Państwa Grabenhofen, w Gracu, przywiley pięcioletni, na wynalazek ich co do istoty zasadzaiący się na tem: »że z lagru winnego, bez przymieszania obcych ciał, robią nayęższy ocet winny przez destylacyię, który iest szczególniey klarowny.«

Naywyższą uchwałą z d. 9. Lipca r.b. mieszczaninowi i klawikordziscie oraz innych narzędzi muzycznych fabrykantowi w Wiedniu, Józefowi Böhm przywiley pięcioletny na wynalazek tegoż co do istoty zasadzaiący się na tem, »że za pomocą sztuczney i do klawikordu wprawioney machiny, karty nót iakiey sztuki muzyczney, bez pomocy drugiego lub rąk graiącego, iedynie za poruszeniem nogą, naprzód i naodwrót z prędkością przewracane bydź mogą.«

Naywyższą uchwałą z dnia 15. Lipca r. b. *a*) Krzysztofowi Kinzel C. K. nauczycielowi, główney szkoły wzorowey w Pradze, przywiley dwuletni na iego wynalazek, który co do istoty swoiey zasadzać się ma na tem: »że za pomocą przedziału ruchomego (*mobile intervallatum*) o 6 odmianach każdy młyn stoiący w niczem co do wewnętrzney budowey nieodmieniony, a w ogólności każda machina młynowa bez wody, wiatru, koni i t. p. iedynie przez iednego człowieka, do ruchu przyprowądzoną, i bez umordowania się w tymże utrzymaną bydź może, i że nawet ładowne okręty tym samym sposobem, byleby nie na zbyt bystrey rzece przeciw wodzie pędzone bydź mogą. *b*) Fryderykowi Lapite Chemikowi i destyllatorowi, tudzież Karolowi Königshoffer, właścicielowi Państwa Grabennofen 5letni Przywiley na wynalazek co do istoty zasadzaiący się na tem: »że robią pompy bez klapy o zwyczayney rurze, która porównana z pompą zwyczayną iednakowey wielkości, w iednymże czasie, lecz z mnieyszym siły nakładem, drugie tyle płynu, czyliby takowy był zimny lub wrzący, czysty lub z ciałami gestemi albotež twardemi pomieszany, ciągnąć może, a z powodu bardzo poiedynczey budowy swoiey przez używanie zepsuciu nie podpada, i tym samem, w kopalniach, fabrykach a szczególniey w browarach do czerpania słodziny bardzo dogodnie użytą bydź może. — *c*) Józefowi Dubois w Wiedniu pięcioletny przywiley na wynalazek, który w istocie na tem zasadzać się ma: że ón zupełnie dobry, przyiemny i żadnego szkodliwego przymieszania w sobie niemaiący ocet winny z wina albo spiritusu w ciągu sześciu dni, używszy do tego iednego człowieka, który sam w roku iednym do 12000 wiader przysposobić może, robić iest w stanie. — *d*) C. K. uprzywileiowanemu nadwornemu fabrykantowi obiciów papierowych Michałowi Spörlin i Henrykowi Rahn tudzież C. K. uprzywileiowanemu mechanikowi Jerzemu Hennig w Wiedniu, pięcioletni przywiley na odkrycie, które co do istoty zasadzać się ma na tem: »że robią gospodarskie garnki parowe z miedzi lub żelaza cyną pobielane z poprawionem zamknięciem, przezco do użytku domowego bezpiecznie i wygodnie użyte bydź mogą, i te wszystkie korzyści któremi zalecaią się używane w laboratoryiach garnki Papinianskie w sobie łączą a przeciwnie od szkodliwości, która z tych wypływać zwykła są wolne. Nadto oszczędzaia naymniey 3/4 części

czasu i materyiału opałowego. — e) Macieiowi Schwarz, ślósarzowi w Villach, pięcioletni przywiley na wynalazek, który co do istoty swoiey zasadzać się ma na tem: »że za pomocą machiny o iednem wielkiem wrzecionie do ruchu przyprowadzoney i tylko w ćwierć koła obracaiącey się, w to minutach 88 sztuk podwóynych blaszek ząbkowanych na grzebła z wielkiem oszczędzeniem blachy, wyrzyna, które co do czystości, ostrości, doskonałości, trwałości i tanności, nad zwyczayne gatunki grzebeł maią pierwszenstwo. — f) Braciom Janowi i Augustynowi Bruni, mechanikom w Como przywiley pięcioletny, na poprawę Gensoulskiego kołowrotu do przędzenia iedwabiu. Poprawa tą co do istoty swoiey zasadzać się ma na tem: 1) przytem nowem urządzeniu można na pomienionem kołowrocie tak iak iest zwyczay w Królestwie Lombardzko-Weneckim, prząść 4 kądzielami. 2). Daleko mniey potrzeba drzewa opałowego, które w tem Królestwie niezmiernie podrożało i mniey rąk pracuiących. 3) Machina ta niepodlega owym niedoskonałościom i niebezpieczeństwom połamania się, którym podlega machina Gensoula. 4) pierwsze sporządzenie iey daleko mniey kosztuie, niż kołowrotów dotąd używanych. — g) Kupcowi Prazkiemu Franciszkowi Till przywiley sześcioletny na iego poprawę Angielskiego glancownego szwarcu, która co do istoty zasadzać się ma na tem: iż po wielu doświadczeniach za użyciem niektórych nowych ingredyencyy i sposobów, które w innych ekonomicznych robotach, iako nieznaczące, pomiiane i odrzucane bywaią, tudzież przez nowo docieczony i własciwy stosunek iakowości i ilości potrzebnych artykułów, nie mniey przez własciwy sposób robienia, czernidło to posiada pożądane własności, a mianowicie czarność, glanc i trwałość i ma skuteczny wpływ na zachowanie całości skóry w daleko wyższym stopniu, aniżeli wszystkie dotąd używane czernidła.

Naywyższą uchwałą z dnia 22. Lipca, mieszkaiącemu na gościńcu w Wiedniu, uprzywileiowayemu w kraiu fabrykantowi wodotrwałey (w wodzie nieprzemakaiąsey) skóry, kitayki i takiegoż płótna, Józefowi de Saurimont, przywiley ośmioletni na iego odkrycie, które co do istoty zasadzać się ma na tem: że tenże, po długoletniem usiłowaniu dokazał tego, iż skorę wszelką na bóty i trzewiki tak dla mężczyzn iak dla kobiet tym sposobem urządza; iż: 1) przez bóty i trzewiki z takiey skóry robione woda przechodzić nie może; 2) iż skóra tym sposobem urządzona podług różney grubości i mocy swoiey miękkość swoią zatrzymuie i częstem używaniem iey, własności nie przepuszczania wody nie traci, i że para bótów ze takiey skóry zrobionych, dwie par ze skory zwyczayney przetrwa nakoniec 3) iż skóra tym sposobem wodotrwałą zrobiona, tak iak każda inna skóra na obuwie, przyymuie szwarc Angielski. Na lto robi ón także wodotrwałe płotna i kitayki od naygrubszych do naycieńszych w gatunku, przez co towar ten nietylko wytrzymuie deszcze i wszelkie zmiany powietrza w ciągu roku wydarzaiące się, ale nadto i te ma zaletę, że iest bardzo giętki i przez różne fałdowanie i zaginanie nie pęka.

Naywyższą uchwałą z dnia 30 Lipca r. b. Officyaliście rachunkowemu przy C. K. bankowey nadworney Izbie obrachunkowey Andrzeiowi Spitzbarth we Wiedniu pięćletny przywiley, na iego wynalazek i na połączone z tymże docieczenie industryynego sposobu postępowania, dotąd w kraiu oyczystym niewiądomego, który to wynalazek i docieczenie w istocie na tem zasadza się: iż ón wynalazł naywyższą siłę kołową w mechanizmie, tudzież machinę kołową, tłokarską, spaiaiącą i ciągnącą, niemniey też tryby do wszelkiego rodzaiu młynów z zastosowaniem powyższey siły, przez co taż machina od wiadomych dotąd śzrub hydraulicznych czyli wodnych pras i machin parowych sposobem wcale rożniącym się, według istotnie mechanicznych zasad, przez iednego człowieka w ruch przywiedziona bydź może; w naywiększey skuteczności tłok kilku tysięcy cetnarów sprawuie, nie wielkie mieysce zaymuie, łatwo rozbiera się, nie kosztowna ale trwała i nadzwyczayny pożytek przynosząca; w szczególności zaś. 1) Jako tłocznia w wielu technicznych i ekonomicznych gałęziach przemysłu, 2) iako machina winduiąca i ciągniąca, dla użycia oney iako zaprząg do ciągnienia bryk z ciężarami, i statków przeciw wody i do windowania iakich bądź naywiększych ciężarów od kilku tysięcy cetnarów, na koniec 3) iako ruch nadaiąca siła i tryb, do dania ruchu młynóm każdego rodzaiu, użyta bydź może.»

Redakcya F. Krattera. — Drukiem J. Pillera.